

AKTUELLE PERSPEKTIVER PÅ MENNESKERS FORHOLD TIL DYR – EN DANSK INTRODUKTION

Tia G. B. Hansen¹ & Karen Thodberg²

Artiklen introducerer det tværdisciplinære felt, der internationalt kaldes "human-animal studies" eller "anthrozoology" og foreslår "antropozoologi" som dansk fællesbetegnelse. Feltets baggrund og bredde skitseres, og dyreassisteret psykoterapi beskrives mere detaljeret. To små undersøgelser indgår også i artiklen. Den ene analyserede international forskningsinteresse for dyreassisteret terapi ved søgning i tre videnskabelige databaser og fandt i alle et ungt, men hastigt voksende felt. Den anden undersøgelse angik opfattelse af og erfaring med dyreassisteret intervention blandt danske psykologer (N = 59). Mens størstedelen af dette (selv-selektede) sample fandt brug af dyr meget relevant for psykologer, havde få erfaring med det (n = 17). Forfatterne hilser på denne baggrund temanummerets 15 tværdisciplinære og overvejende skandinaviske bidrag velkommen.

Nøgleord: menneske-dyr-forhold; selskabsdyr; dyreassisteret terapi

1. Introduktion til antropozoologien

Siden hunden blev domesticeret for mere end 15.000 år siden, og det samme gælder for andre dyr senere, har mennesket forsøgt at optimere forholdet til domesticerede arter og dermed adgangen til de ressourcer, de kan give os. Til gengæld for dette sørger vi for foder og husly til dyrene i vores varetægt, selvom det kan hævdes, at vi ofte har udnyttet dette forhold og kompromiteret dyrenes behov.

De fleste af de ressourcer, vi får fra domesticerede dyr, er håndgribelige ting som mælk, uld og kød. Vi drager endvidere fordel af dyrenes sanser og styrke under jagt, til at holde vagt, som førerhunde eller i tidligere tider som trækraft. Alle disse opgaver fordrer et velfungerende samarbejde mellem menneske og dyr. Når vi løser forskellige opgaver med hjælp fra dyr, anvender og udnytter vi elementer i deres naturlige adfærd og biologi.

1 Tia Hansen er psykolog, ph.d., lektor ved Center for Developmental and Applied Psychological Science, Aalborg Universitet. Email: tia@hum.aau.dk

2 Karen Thodberg er biolog, ph.d., seniorforsker ved Institut for Husdyrvidenskab, Aarhus Universitet. Email: karen.thodberg@anis.au.dk

I dag er kun få mennesker i den vestlige verden afhængige af hjælp fra dyr til at løse praktiske opgaver, og flere og flere af os lever i større byer. Dette betyder dog ikke, at direkte kontakt med dyr er blevet sjælden; for eksempel er der hunde i 20 % af de danske husstande (Danmarks Statistik, 2000), skønt en mellemstor hund anslås at koste ejeren gennemsnitligt 120.000-160.000 kroner i løbet af sin levetid (Fødevarestyrelsen, 2014). Man kan undre sig over, at vi bruger ressourcer og tid på dette, så det oplagte spørgsmål er: Hvad får vi ud af at være sammen med dyr?

Forskning i menneskers forhold til andre dyr kaldes på engelsk *Human Animal Studies* eller *anthrozoology* som overbegreb. Vi foreslår at anvende *antropozoologi* som den danske betegnelse – med trykket lagt på anden stavelse (“anTROpozologi”), så lydbilledet kan skelnes fra “antropologi”.

1.1. Dyreassisteret intervention (DAI)

Et af de største områder af antropozoologien og det, der har mest åbenlys psykologisk relevans, er *dyreassisterede interventioner*: Nogle typer samvær med dyr kan anvendes terapeutisk eller til at fremme sundhed, velbefindende og måske læring.

Der skelnes traditionelt mellem dyreassisteret *terapi* (DAT) og dyreassisterede *aktiviteter* (DAA), og de fleste forskere og udbydere af terapi med dyr anvender Pet Partners’ definitioner (<http://www.petpartners.org>). Dyreassisteret terapi er kendetegnet ved at være en målrettet intervention, hvor både dyr og behandlere skal leve op til specifikke krav. Typisk inddrages dyret i en praksis, der i øvrigt baseres på terapeutens faglige uddannelse (fx psykolog, fysioterapeut eller pædagog). Dyreassisterede aktiviteter er derimod mere ikke-styrede og spontane, og disse forestås ofte af frivillige. I Thodberg og Christensen (dette nummer) gives mere information om de to typer interventioner generelt, mens baggrunden for at anvende dyr i netop psykoterapi udfoldes nærmere nedenfor.

Begrebet “dyreassisterede interventioner” henviser samlet til dyreassisteret terapi, dyreassisterede aktiviteter og de mange alternative eller specificerende betegnelser, som også ses i litteraturen (dyreassisteret psykoterapi, dyreassisteret fysioterapi, kæledyrsterapi, dyreassisteret uddannelse, hesteassisteret læring, besøgshunde, hippoterapi osv.).

Et nært beslægtet område er “Companion Animal Benefits”. Vi foreslår på dansk at anvende Galina Plesners betegnelse “dyreberiget hverdag” (personlig kommunikation og http://www.besogshunde.dk/Terapidyr/03-Dyreassisterede_indsatser). Mens dyreassisterede interventioner bygger på klientens afgrænsede møder med andres dyr, handler *dyreberiget hverdag* om det udbytte, mennesker kan have af dagliglivet sammen med egne dyr. Der henvises ofte til et “bånd” mellem dyr og mennesker (*human animal bond*), som antages at have en biologisk basis, men miljøafhængig udfoldelse. Forskning inden for dette område inddrager ofte medicinske og folkesundhedsvidenskabelige metoder (blodtryk, EKG, overlevelsesserater), og ho-

vedteoriene er den såkaldte biofili-hypotese samt teorier om social støtte (se Thodberg og Christensen, dette nummer). Dyreberiget hverdag er et relevant begreb både i forhold til helt almindelige familiedyr og ved hjælpehunde såsom førerhunde (for blinde), døvehunde, handicap-hunde og så videre, der er trænet til at hjælpe ejeren med konkrete funktioner, men ofte bringer andre berigelser med sig (fx Eddy, Hart & Boltz, 1988; Kwong & Bartholomew, 2011; Wells, 2009).

1.2. Andre antropozoologiske områder

Antropozoologien beskæftiger sig herudover med en lang række andre aspekter af menneskers forhold til andre dyr: “We study interactions between humans and other animals, wherever and whenever we find them,” siger De-Mello (2010, side 5) i sin introduktion til området. Som ny i feltet bliver man forbløffet over omfanget og variationen af måder, hvorpå andre dyr indgår i menneskers liv; og at det er så selvfølgelig, at man næppe har bemærket det før: I mad, beklædning, sport og underholdning; i bøger, kunst, religion og kulturelle symboler; i handel, militær og forskning; som anledning til konflikter og skader – og altså i mere personliggjorte interaktioner med selskabs-, hjælpe- og interventionsdyr. Antropozoologi omfatter alle disse former for interaktion mellem mennesker og dyr og flere til (Cunningham, 1995) og inkluderer derfor problemstillinger og trækker på viden og metoder fra mange forskellige discipliner, herunder psykologi, etologi, veterinærvidenskab og en lang række samfundsfaglige og humanistiske fag (ibid., De-Mello, 2010).

Foruden dyreassisteret intervention er *dyrevelfærd* blandt de store områder. Anvendt etologi og holdningsforskning spiller væsentlige roller på dette område, og behandlingen af dyr indgår i et af moralfilosofiens store grundproblemer: Hvad gør noget/nogen til et subjekt med grundlæggende rettigheder? (Singer, 2011). Mishandling af dyr undersøges som indikation på psykologiske problematikker hos udøveren (se fx Lunghofer & Shapiro, dette nummer), og kulturelt sanktionerede praksisser, som forårsager lidelse hos dyr, tematiseres som moralsk dilemma og samfundsproblem (se Herzog, 2010, for en populær introduktion).

Konflikter mellem dyr og mennesker er ligeledes et væsentligt område. Der er ofte modstrid mellem naturbeskyttelse og menneskers mere umiddelbare behov, fx når landmænd får deres afgrøder ødelagt af fredede dyr. Kombination af viden om dyrs naturlige adfærd og menneskers behov har givet løsninger som at opstille bistader langs afgrøder, der før blev hærget af elefanter. Løsningen kunne fungere, fordi elefanter er bange for bier, og bistader var en indtægt i stedet for det modsatte (King, Douglas-Hamilton & Vollrath, 2011). Et andet tilbagevendende konfliktområde er mellem mennesker og deres eget eller andres selskabsdyr. Det anslås, at hver sjette danske hund aflives af anden grund end sygdom, oftest adfærdsproblemer (Fødevarestyrelsen, 2014). Det primære løsningsforslag er forebyggelse ved at øge vi-

densniveauet om relevante dyrearters natur og signaler samt videnskabeligt funderede træningsmetoder; det beskytter både mennesker mod angreb fra dyr og dyrene mod misrøgt grundet uvidenhed.

Desuden undersøges dyrs rolle i mediebilledet, historien, religion, samfundsøkonomi, geografi og så videre inden for de respektive discipliner (se DeMello, 2010), og i antropozoologiens grænseland findes en veletableret post-diverse tradition for *Critical Animal Studies* (i forlængelse af “African-American Studies” og “Queer Studies”) med flere videnskabelige tidsskrifter og ambitioner om en *Animal Turn* (Weil, 2010).

2. Dyreassisteret psykoterapi

I USA ses ofte en meget positiv holdning til dyr som intervention ved psykologiske problematikker, fx fandt Rabbitt, Kazdin og Hong (2014) i en nylig undersøgelse blandt knapt 200 amerikanske forældre, at dyreassisteret terapi blev vurderet som næsten lige så relevant som psykoterapi til et barn med adfærdsproblemer – og bedre end medicin eller ingen behandling.

Det videnskabelige belæg er mindre sikkert (se nedenfor). Få studier vedrører egentlige interventioner mod psykologiske problematikker, og det kan være vanskeligt at vise, hvorvidt selve dyret er en virksom ingrediens (Marino, 2012).

Med udgangspunkt i karakteristikken af dyreassisteret terapi ovenfor kan dyreassisteret *psykoterapi* defineres som følger: Dyreassisteret psykoterapi er en målrettet intervention, hvor klientens problemstilling er af psykologisk art, hvor terapeuten har faglig baggrund for at bedrive psykoterapi, og hvor et dyr, der er trænet til formålet, indgår som en integreret del af terapeutens praksis.

2.1. *Hvordan kan dyr være en virksom faktor i psykoterapi?*

Det er som bekendt svært at give fyldestgørende svar på, hvad de virksomme processer er i psykoterapi – dyreassisteret eller ej – men flere undersøgelser viser en effekt af dyrs tilstedeværelse, som kan have relevans i terapeutisk sammenhæng. For eksempel er det veldokumenteret, at hunde fremmer kontakt mellem mennesker, der ikke kender hinanden i forvejen (et resumé ses i Wells, 2009). Tilsvarende fandt Schneider og Harley (2006), at ukendte terapeuter blev bedømt som mere tillidsvækkende ud fra videooptagelser, hvor deres hund var med, end ud fra tilsvarende optagelser uden hund. Det kunne tyde på, at den indledende alliancedannelse kan lettes ved tilstedeværelsen af et dyr.

Andre eksperimenter har indikeret effekter, som kan være relevante senere i den terapeutiske proces. Her kan fx peges på stress- og angstdæmpende effekter af dyrs tilstedeværelse (se Beetz, Uvnäs-Moberg, Julius & Kotrschal, 2012, for en litteraturgennemgang). I den forbindelse er det dog nødvendigt

at spørge, om det overhovedet er godt at dæmpe den emotionelle intensitet undervejs i psykoterapi. Ville det ikke reducere udbyttet af terapien? Et nyligt eksperiment tyder snarere på det modsatte: Hunt og Chizkov (2014) adresserede spørgsmålet ved hjælp af Pennebakers “expressive writing”-teknik (Pennebaker, 1993) og fandt, at undersøgelsesdeltagere, der skrev om traumatiske begivenheder, mens en hund var til stede, skrev om lige så svære traumer og med samme emotionsindhold og refleksioner som deltagere uden adgang til hund, men de oplevede mindre ubehag undervejs og havde alligevel større effekt bagefter. Hunt og Chizkov ville belyse dyrs mulige relevans under eksponering, som er en central teknik i kognitiv adfærdsterapi, men terapeutiske processer med henblik på at vække, bære og bearbejde negative emotioner indgår i de fleste terapiretninger, så fundet har mere generel relevans.

Mere almene teorier om dyrs rolle i psykoterapi bygger oftest på tilknytningsteori (fx Rockett & Carr, 2014; Zilcha-Mano, Mikulincer & Shaver, 2011), eventuelt i kombination med hypotesen om oxytocin som *tend-and-befriend*-hormon (Panksepp, 2005; Taylor et al., 2000). Julius, Beetz, Kotrschal, Turner og Uvnäs-Mobergs (2013) integrative model foreslår, at klienter, der af udviklingsmæssige eller traumatiske grunde har svært ved tillid og alliancedannelse med terapeuten, kan initiere adgangen til oxytocin-medierede processer via en interaktionspartner som fx en hund og dermed åbne for tryggere tilknytningserfaringer med terapeuten. Ræsonnementerne bag modellen har interessante ligheder med både Leo Bustads 25 år gamle spekulation om medfølelse og omsorg som positiv for både giver og modtager (og for en bedre verden generelt; se temanummerets første artikel) og med de teorier om medfølelse, som aktuelt spiller en voksende rolle i personligheds- og klinisk psykologi (fx Gilbert, 2010).

2.2. Psykodynamik på tværs af paradigmer

Brugen af dyr i psykoterapeutisk sammenhæng er ikke bundet til et bestemt paradigme, endsiges en terapiform i sig selv. Cynthia Chandler, som har skrevet en af de bedre bøger om brug af dyr i psykoterapeutisk praksis, sammenfatter: “Dyreassisteret terapi er ikke en afløser eller erstatning for psykoterapi (*counseling*). Dyreassisteret terapi er en metode, psykoterapi kan indlemme for at øge det terapeutiske udbytte” (Chandler, 2012, p. 134; vores oversættelse).

Terapi involverer følelsesmæssige relationer, og klassisk terapi bygger på ét forhold med to perspektiver: klientens oplevelse af terapeuten og terapeutens oplevelse af klienten. I nogle psykoterapeutiske tilgange opfattes samspillet og udviklingen i dette dyadiske forhold som den eneste virkeligt virksomme ingrediens i terapien. I de fleste retninger opfattes det som én af flere virksomme faktorer, og i stort set alle tilgange tilskrives det en rolle. Med tilføjelsen af et dyr, som formår interaktion med mennesker, kan flere relationer anvendes terapeutisk, fx klientens forhold til dyret, dyrets reaktioner på

klienten og klientens opfattelse af terapeut-dyr-forholdet. Faktisk indgår nu tre forhold (terapeut ↔ klient; klient ↔ dyr og terapeut ↔ dyr), der alle *bevidnes og kan reageres på* af den tredje part i rummet. Chandler (ibid.) vurderer, at der findes meningsfulde anvendelser af alle tre bevidnede forhold, afhængigt af klient, problematik og terapiform.

Bemærk forskellen til andre typer af medierede relationer, der anvendes i terapeutisk øjemed. Dyreassisteret psykoterapi har en anden dynamik, end når et *objekt* medierer terapien, som det fx er tilfældet i billedterapi og musikterapi. Forskellen er, at dyret har egen evne til at indlede interaktioner og vise affektive reaktioner; dyreassisteret psykoterapi er et forhold mellem tre subjekter, ikke mellem to subjekter og et medierende objekt. Som Chandler beskriver dyreassisteret psykoterapi, skal det derfor være et dyr, som i kraft af sin art og opvækst kan indgå i relevante relationer med mennesker.

Samtidig er det en anden situation, end når en *menneskelig tredjepart* involveres, som det er tilfældet i par-, gruppe- eller systemisk terapi. Her er to væsentlige forskelle. Den ene forskel er, at dyret, selvom det har kapaciteter, som ligner menneskets tilstrækkeligt til at muliggøre gensidige relationer, er en "forenklet udgave" af disse kapaciteter. Dyrs motiver er mindre komplicerede end menneskers, deres agenda er som regel ganske simpel, og der er aldrig modstrid mellem deres verbale kommunikation og nonverbale signaler – da kun sidstnævnte er til rådighed. Det gør det enklere at forholde sig til dyret end til et menneske. Den anden forskel er, at man gerne må kæle med dyret. Velkommen kropskontakt er en positiv oplevelse for begge parter og kan virke beroligende og alliancedannende (Odental & Meintjes, 2003; Panksepp, 2005), men berøring har af praktiske og konventionelle årsager begrænset anvendelse i de fleste menneskelige forhold, ikke mindst terapiens. Når klienten er et barn, kan muligheden for at kæle med dyret være meget væsentlig i terapien, men også voksne (og terapeuten) gør ofte brug af den (O'Callaghan & Chandler, 2011).

De muligheder for relationelle oplevelser, som triaden klient-terapeut-dyr byder på, kalder Chandler (2012) for dyreassisteret terapies psykodynamik. Hvilke af relationerne, der faktisk anvendes i et konkret terapiforløb, hvordan og med hvilke formål, varierer naturligvis: O'Callaghan og Chandler (2011) fandt 18 specifikke teknikker og ti forskellige formål beskrevet i litteraturen om dyreassisteret psykoterapi, og en mindre rundspørge viste, at terapeuter, der anvender dyreassisteret terapi, i øvrigt bekender sig til mange forskellige tilgange, inklusive alle de klassiske (kognitiv-adfærdsterapeutisk, klient-centreret, psykoanalytisk og gestaltterapeutisk) (ibid.). Illustrative eksempler på matchning mellem tilgang og dyreassistance kan ses i Chandler, Portrie-Bethke, Minton, Fernando og O'Callaghan (2010).

2.3. *Forskningen er stadig spinkel*

De specifikke formodninger om udbytte, klienten kan opnå af dyreassisteret terapi, er dog ofte erfaringsbaserede og har begrænset forskningsmæssigt belæg (se oversigterne i Beetz et al., 2012; Marino, 2012; Nimer & Lundahl, 2007; O’Callaghan & Chandler, 2012; Selby & Smith-Osborne, 2013; Souter & Miller, 2007). Der er nogenlunde konsistent belæg for, at klienter bliver mere trygge i den terapeutiske kontekst, oplever færre affektive problemer og hjælpes med at udvikle sociale færdigheder og relationskompetencer (ibid.; Pendry & Roeter, 2013; Prothmann, Bienert & Ettrich, 2006; Trotter, Chandler, Goodwin-Bond & Casey, 2008).

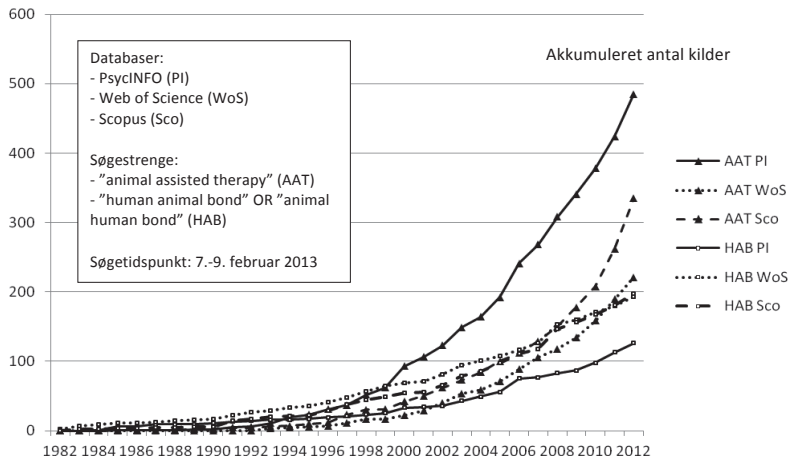
Dyreassisteret terapi opfylder dog langt fra kravene til egentlig evidensbaseret konklusion. Anestis, Anestis, Zawilinski, Hopkins og Lilienfeld (2014) og Marino og Lilienfeld (2007), der samtidig kritiserer delfin- og hesteassisteret terapi for overbud i markedsføringen. Stort set ingen psykoterapier kan leve op til disse krav, så det er næppe forventeligt af dyreassisterede versioner heller. Lidt tilbageholdenhed med anprisningerne, når man markedsfører dyreassisteret terapi over for potentielle klienter, virker derimod som et rimeligt krav og kan være én måde at fremme tilgangens perciperede lødighed på. Den anden og mere langsigtede strategi er naturligvis mere forskning og især mere stringent forskning.

Manglende dokumentation for en effekt betyder som bekendt ikke nødvendigvis, at effekten ikke findes; det kan også skyldes for få, for små eller for dårlige undersøgelser af spørgsmålet (Bachi, 2012). Stærke effektundersøgelser af dyreassisterede interventioner er stort set fraværende (Marino, 2012; Nimer & Lundahl, 2007; Souter & Miller, 2007), men i det omfang, de foreliggende studier kan vurderes, ser der ud til at være en (omend moderat og uspecificeret) effekt, som kan tilskrives dyret (Marino, 2012). Der er således grund nok til at forske videre og især til at gøre det med bedre designs fremover (anvisninger i fx Kazdin, 2010; Stern & Chur-Hansen, 2013; Thodberg, Berget & Lidfors, 2014; og se Thodberg og Christensen, dette nummer).

2.4. *Take-off?*

Den begrænsede evidens skal også vurderes i lyset af feltets unge alder som akademisk disciplin. Borrego et al. (2014) konkluderer i en netop udkommet analyse af kilder om dyreassisteret terapi i litteraturlæsebasen “PsycINFO” (fra den amerikanske psykologforening, APA), at det er gået langsomt med at udvikle en videnskabelig basis for feltet. Disse forfattere vurderer også, at der kun er beskedent fremgang. Det sidste finder vi ikke dækning for, hverken i artiklens egne tal³ eller i en uafhængig analyse fra 2013, hvor kildeantal i PsycINFO også indgik i datagrundlaget (Hansen, 2013). Publiceringskurven er ujævn, som det nødvendigvis må være tilfældet, så længe det

3 Antal kilder pr. år fundet af Borrego et al. (2014) ses i deres figur 1; vores sammenligninger med eget datasæt er baseret på disse tal.

Figur 1. Akkumuleret antal publikationer i videnskabelige databaser. Fra Hansen (2013). I PsycINFO og Scopus blev søgningerne begrænset til kilders titel/nøgleord/abstract, i Web of Science til "Topic". Bemærk, at kurven angiver antal kilder *til og med* et givent år.

samlede antal udgivelser pr. år er så begrænset, at store antologier giver "bump", de år de udkommer, men det er tydeligvis en vækstkurve (se figur 1 i Borrego et al., 2014; og den øverste linje i figur 1 ovenfor, hvor brug af en akkumulationskurve begrænser den forstyrrende effekt af "bumpene"). Der er som forventeligt en høj korrelation mellem de to datasæt ($r_s = 0,96$, $p < 0,01$), men vi fandt cirka dobbelt så mange kilder pr. år som Borrego og kolleger. Det skyldes primært forskelle i inklusionskriterier, men databaseopdateringer kan også spille en rolle, da Borrego et al.'s søgning blev afsluttet et år før vores. Når feltets udvikling skal vurderes, er den centrale pointe, at både Borrego et al. (2014) og vi fandt et felt, som stort set først startede i 1990, og at begge fandt mere end tre gange så mange kilder fra det senest undersøgte tiår som fra tiåret før. Det ser vi som et klart udtryk for, at feltet netop er ungt og først nu ved at komme i gang. Den begrænsede stringens i de fleste hidtidige undersøgelser kunne også være et typisk træk ved et ungt felt, der endnu ikke har nået videnskabelig modenhed.

Ved analyse af de udtrukne kilders type konstaterede Borrego et al. (2014), at teoretiske essays og casestudier dominerer over empiriske afprøvninger. Det svarer til kritikken nævnt ovenfor, og Borrego et al. opsummerer, at der synes at være flere kilder, der beder om empiri, end kilder, der leverer samme. Desuden konstaterer de, at feltet rummer mange ph.d.-afhandlinger, men at disse usædvanligt sjældent udmøntes i tidsskriftsartikler. Måske har mulighederne for at få publiceret studier om dyreassisteret terapi været begrænsede. Vi fandt dog mere end 150 videnskabelige publikationskanaler (tidsskrifter eller bøger), som havde publiceret mindst én kilde om dyreassisteret terapi (Hansen, 2013). I 2012 oprettede APA endvidere en sektion og

et nyt tidsskrift dedikeret til netop dyreassisterede interventioner, ligesom der er lanceret en håndfuld nye tidsskrifter i tilgrænsende områder de sidste to-tre år. Forhåbentlig vil det medføre en yderligere stigning i antallet af kvalitetspublikationer inden for feltet.

Hansen (ibid.) sammenlignede kilderne i PsycINFO-databasen med tilsvarende udtræk fra to tværfaglige databaser (og med udtræk for en anden søgestreng) og fandt en tendens af særlig interesse for psykologer: Især den psykolog-specifikke database har kilder om dyreassisteret terapi, og kurven antyder et "take-off" – altså vendepunkt mod hurtigere vækst. Dyreassisteret terapi synes godt på vej til anerkendelse som forskningsområde i psykologien.

3. Lokale perspektiver

Det er tydeligt, når man søger på internettet, men også ved gennemgang af den videnskabelige litteratur, at især USA er nået langt med implementering af terapeutisk anvendelse af dyr. Det er tilsyneladende et område, der har stor almen interesse, men som nævnt er der desværre ikke proportionalitet mellem størrelsen på interessen og antallet af videnskabelige kvalitetsundersøgelser, trods den tilsyneladende gode udvikling de senere år.

I Norge er der en stigende videnskabelig interesse for dyreassisterede interventioner. Her indgår DAI blandt andet i konceptet Grøn Omsorg (Green Care), der har gården og det omkringliggende landskab som base og i den forbindelse bruger landbrugsrelateret interaktion med dyr til at styrke mental sundhed, social inklusion og til særlige undervisningstilbud (Sempik, 2008). Også andre former for dyreassisteret intervention er i anvendelse, blandt andet i psykiatrien. I 2009 fandt Bente Berget og kolleger blandt ca. 500 norske psykologer, psykiatere og praktiserende læger, at en tredjedel havde inddraget dyreassisteret intervention ved psykiatriske problematikker, to tredjedele havde viden om det, et tilsvarende antal var motiveret for at anvende det i egen praksis, tre fjerdedele ønskede at lære mere om det, og at ni ud af ti mente, det burde anvendes mere. Der var få faggrufforskelle, og selv hvis alle, der fik spørgeskemaet uden at svare, var negativt indstillede, ville 40 % af det norske sundhedspersonale ønske øget brug af DAI i psykiatrien. Holdningen var positiv for alle de diagnosegrupper, der blev spurgt om, højst for affektive forstyrrelser, neurotiske/stress-relaterede/somatiforme tilstande og mental retardering (Berget & Grepperud, 2011; Berget, Grepperud, Aasland & Braastad, 2013).

I Danmark mener vi at se en spirende interesse for dyreassisterede interventioner, men indtil nu mangelfuld professionalisering eller forskning (Thodberg, Christensen & Videbech, 2013, som undtagelse). I 2009 fandt Thodberg og Christensen 34 danske udøvere af DAI (se Thodberg & Christensen, dette nummer). Kun to af dem var psykologer. For at få et mere opdateret indtryk af psykologers involvering og interesse udarbejdede vi et kort

spørgeskema og bad Dansk Psykologforenings Nyhedsbrev henvise dertil. Spørgsmålene var inspireret af Berget og kollegers, men forenklet, ligesom indsamlingen var ad hoc. Datagrundlaget blev for beskedent til komplekse analyser, men en sammenfatning af besvarelsene ses herunder.

3.1. *DAI-kendskab, -holdning og -erfaring blandt danske psykologer*

Spørgeskemaet undersøgte *kendskab til* (har du hørt/læst om dyreassisterede interventioner før?), *holdning til* (finder du det relevant for psykologer?) og *erfaring med* (har du udøvet, superviseret, eller forsket i dyreassisteret intervention?). Deltagerne blev bedt om at uddybe "ja"-svar med dyreart og psykologiske problemstillinger.

Der indløb 59 besvarelser. Svarprocenten lader sig ikke klart opgøre, men må betegnes som lav (ca. 7000 danske psykologer modtager Nyhedsbrevet; 81 af dem åbnede spørgeskemaet). De fleste svarere var kvinder (90 %) og enten selvstændigt praktiserende psykologer eller offentligt ansatte (godt 40 % i hver gruppe). Næsten to tredjedele var kliniske psykologer (60 %) med Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (15 %) og forskning/undervisning (10 %) som andre genkommende arbejdsområder. Fire ud af fem havde selv dyr, oftest hunde, heste og katte.

Mindst⁴ 80 % havde hørt om dyreassisterede interventioner før, og mindst 83 % mente, at det er et relevant område for psykologer – dobbelt så tit "meget relevant" som "lidt relevant" – men kun omkring en tredjedel havde egen erfaring med det (37 % af svarene på netop dette spørgsmål; 28 % af alle). De, der havde erfaring med dyreassisterede interventioner, var langt oftere udøvere end supervisorer. Cirka lige mange havde anvendt dyreassisterede interventioner til børn og voksne og som hovedregel til begge aldersgrupper. To personer havde bidraget til forskning, og yderligere en havde vejledt studerende.

Hunde var det dyr, flest havde hørt om terapeutisk anvendelse af (mindst 66 %), mens lidt færre havde hørt om heste (mindst 48 %). Ti procent nævnte kendskab til katte som therapidyr, og 15 % nævnte andre dyr. Deltagerne havde tilsammen *hørt eller læst om* mere end tyve forskellige anvendelser af dyreassisteret intervention, hyppigst besøgshunde på plejehjem/til demente (nævnt af 17 af de 45, der besvarede dette spørgsmål), som dog også var et af eksemplerne angivet i introduktionen til spørgeskemaet.

Svarene på, hvilke problematikker deltagerne fandt dyreassisterede interventioner *relevante* i forhold til, dækkede endnu bredere. Over 30 problematikker eller formål blev nævnt af de 46 deltagere, der besvarede dette spørgsmål og typisk nævnte to-fire anvendelser hver. Flest nævnte problemer med relationer/tilknytning (26 %), angst (24 %), depression (24 %), stress (20 %),

4 Procentsatserne henviser til procent af alle 59 indkomne besvarelser, så da ikke alle havde svaret på alle spørgsmål, er der tale om "mindst x %".

ældre/demente (17 %), traumer/PTSD (15 %), sorg/tab (13 %), ensomhed (13 %) og autisme (13 %).

Af de sytten deltagere, som havde *erfaring* med anvendelse af dyr terapeutisk, havde tretten (76 %) erfaring med hund, otte (44 %) med hest, to med kat (12 %) og to med andre dyr. Syv (41 %) havde erfaring med mere end én dyreart. De inddrog hyppigst dyr ved problemstillinger som angst, depression, stress (hver nævnt af seks deltagere), adfærdsforstyrrelser, relationsproblemer, autisme og sorg/tab/ensomhed (hver nævnt af tre-fire svarende). Der blev også nævnt traumer, ADHD, læseproblemer, lederudvikling med mere. Der var intet klart mønster i, hvilke dyr der blev anvendt til hvilke problemstillinger, fx anvendtes både heste og hunde til de hyppigst nævnte problematikker. En nævnte at have sin hund med i konsultationen dagligt, og en anden ofte sin kat.

På spørgsmålet om *relevans* foreslog deltagerne foruden de tidligere nævnte dyr fx kaniner, marsvin, landbrugsdyr og fugle. "Alle med pels og fjer" foreslog en, en anden nævnte akvarier som beroligelse, og et par mindede om den mere traditionelle rolle, som fx mus og edderkopper har i eksponering ved fobier. Flere nævnte, at terapidyrene skal være trygge, tillidsfulde, forudsigelige, veltrænede, ikke-aggressive og ikke for følsomme over for uventet adfærd fra klienten, en deltager mindede om vigtigheden af også at varetage terapidyrets velfærd, og en, at "det er vigtigt, at dyret ikke har ansvaret for relationen, men at der altid er en [terapeut]," uanset om klienten er barn, voksen eller fx dement ældre.

Fortolkning. Skønt der i 2009 kun blev fundet to psykologer blandt danske udøvere af dyreassisteret intervention, er der i dag mindst 17 danske psykologer, der har praktisk erfaring med området. Da få besvarede spørgeskemaet, kan det faktiske antal være større.

Ingen i vores undersøgelse svarede, at dyreassisterede interventioner er irrelevante for psykologer. Det afspejler mere sandsynligt det selvselekterede sample end den generelle holdning blandt danske psykologer.

Overvægten af hunde i psykologernes kendskab og praksis er interessant, fordi det svarer til billedet i den internationale faglitteratur om dyreassisteret terapi, mens Thodberg og Christensens undersøgelse blandt danske udøvere fra alle faggrupper derimod fandt en stor overvægt af heste. Forskellen kan blandt andet skyldes, at handicapridding er en kendt pædagogisk tradition i Danmark, så det for disse faggrupper er nærliggende også at benytte heste ved andre problematikker. Omvendt kræver en klassisk psykotераapeutisk setting et dyr, man kan tage med sig ind i terapirummet. Den relativt hyppige henvisning til katte var uventet, men inspirerende; der foreligger indtil nu meget lidt forskning om kattes potentialer som terapidyrene.

Tilsvarende regnes dyrs rolle i fobi-træning almindeligvis ikke som en dyreassisteret intervention, idet dyret her har samme rolle som fx et lukket rum for klaustrofobikeren, det vil sige fungerer som objekt snarere end sub-

jekt. De teorier og modeller, der anvendes i dyreassisteret terapi, beror på en anden type relation mellem dyr og menneske, men vi vil ikke afvise, at dele af dem kan inspirere også dette klassiske psykologiske arbejdsområde.

Bredden af klientgrupper og problemstillinger, der blev foreslået adresseret med dyreassisterede interventioner, svarede i øvrigt til, hvad man ser i den internationale faglitteratur på området, herunder Berget et al. (2011), ligesom der fremkom en del refleksioner i tråd med dem, man ser hos fx Chandler (jf. tidligere afsnit), Levinson (1984) og Bustad (dette nummer).

I Berget og kollegers (2013) undersøgelse blev landbrugsdyr nævnt lige så meget som selskabsdyr. Det skyldes formodentlig den store gennemslagskraft af netop Green Care-konceptet i Norge og blev ikke genfundet i vores undersøgelse, hvor kun et par stykker nævnte landbrugsdyr.

På de fleste andre parametre lignede vores (lille, selvselekerede) danske sample i høj grad det (langt større og nogenlunde repræsentative) norske sample. Man kunne fortolke det sådan, at selvselektionen ikke har skævvredet billedet noget videre. En mere realistisk fortolkning er dog, at emnet er nyt i Danmark, men ikke Norge, hvorfor de danske psykologer, der er længst fremme i skoene på området (og derfor svarede), er på linje med norsk konsensus.

Når kun en tredjedel havde erfaring med området, men fire ud af fem fandt det relevant, synes der at være basis for vækst i området de kommende år, også blandt danske psykologer.

3.2. Temanummerets bidrag

De resterende artikler i dette temanummer fordeler sig som følger: De første syv artikler handler om dyreassisterede interventioner, mens de sidste syv handler om andre dele af antropozoologien. Uden for tema ("under stregen") er til sidst to artikler og en boganmeldelse.

Dyreassisterede interventioner belyses af tre oversigtsartikler, fulgt af fire casestudier. Vi har valgt at indlede temanummeret med en oversættelse af veterinærprofessoren *Leo Bustads* hovedtale ved en konference om menneske-dyr-interaktion for 25 år siden. På flere måder repræsenterer denne artikel feltets afsæt og visioner, både på grund af Bustads rolle i feltets akademisering og dannelsen af organisationen Delta Society (nu Pet Partners) og på grund af talens indhold. Bustad får i talens løb nævnt mange af de forskningsspørgsmål, der stadig arbejdes videre med i dag, og netop fordi det i udgangspunktet var en tale til en kongres, er det en hurtig og underholdende fortælling, som spreder vingerne og tillader sig at tænke stort, på feltets og klodens vegne.

I den næste oversigtskilde udtaler *Thodberg og Christensen* sig med den vægt, det giver at have udført Danmarks hidtil eneste randomiserede kontrollerede studie af en dyreassisteret intervention (Thodberg et al., 2013), men deres ærinde i denne artikel er at formidle overblik. Udgangspunktet er etologisk, men tilgangen tværfaglig. Artiklen sammenfatter de mest almin-

delige teorier om effekten af dyreassisteret terapi og giver eksempler på typer af dyreassisteret intervention i praksis, med referencer til videnskabelige undersøgelser. En undersøgelse af dansk praksis med terapidyrr anno 2009 indgår også i artiklen, som afslutningsvis diskuterer behovet for mere viden om terapidyrets velfærd og giver et bud på, hvordan forskningsfeltet kan styrkes fremover.

Gilling, Moskowitz og Spindler behandler i den sidste af oversigtskilderne et specifikt område, hesteassisteret psykoterapi til voksne. Her er udgangspunkt og ærinde psykologisk. Analysen beror på en systematisk litteratursøgning, og ligesom tidligere litteraturgennemgange om dyreassisterede interventioner savner forfatterne veludvalgte effektstudier. De finder i alt tolv studier, halvdelen kvalitative, og sammenfatter og skitserer de mønstre, der kan udledes heraf. Hesteassisterede aktiviteter synes at udgøre hovedparten af tilbuddene om dyreassisteret intervention i Danmark (jf. undersøgelsen i Thodberg og Christensens artikel), så artiklen bidrager med et nyttigt dansk pionerarbejde.

De følgende fire artikler præsenterer egne casestudier, to med heste og to med hunde. *Sudmann og Agdal* beskriver to norske projekter med hesteassisterede aktiviteter, et rehabiliteringsforløb for unge rusmiddelmissbrugere og et åbent tilbud for voksne med aktivt misbrug. Forfatternes efterfølgende forskning diskuterer aktiviteterne som stimulation af sociale fællesskaber og af deltagernes muligheder for kropsligt og psykisk at fremstå på nye måder. *Klitgaard, Clausen og Magill* beskriver ud fra praktiske erfaringer i en dansk kommune, hvordan rideterapi kan integreres i narrativ terapi for børn med vanskeligheder. De beskriver og illustrerer komponenterne i deres metode, samt hvilken betydning disse synes at have for målgruppen, og diskuterer potentialer ved at inddrage heste i behandlingen. *Olsen og Myren* resumerer kort fra evalueringen af et norsk projekt med hundeassisteret terapi som led i rehabilitering. Halvdelen af patienterne var indlagt efter somatiske traumer, de øvrige på grund af kronisk træthedssyndrom, og stort set alle såvel patienter som personale syntes at være glade for tiltaget. I den sidste case anlægger *Glintborg* et diskursanalytisk perspektiv på oplevelsen af egne kæledyr hos to hundeejere med erhvervet hjerneskade. I interviewene tales egentlig om dyreberiget hverdag, men da hunden fremstår som aktør i ejerens rehabiliteringsproces og selvforståelse efter hjerneskaden, bliver analysen et argument for dyreassisteret intervention (fx socialhunde) til senhjerneskadede.

Også i dette temanummer er de klinisk orienterede originalstudier således casestudier og baseret på kvalitative traditioner. Som nævnt i afsnittet om take-off synes vi, at det er en god begyndelse i et ungt praksisfelt. Vi håber også, at artiklerne giver læsere, der ikke tidligere har mødt feltet, nogle levende eksempler på mulige praksisser og nogle idéer til videre udviklingsmuligheder.

Andre dele af antropozoologien behandles i de følgende syv artikler, hvoraf fire er teoretiske/essays, og tre er empiriske studier. Også her starter vi fra et internationalt “fyrtårn”, idet Kenneth Shapiro indvilgede i at bidrage til nummeret. Shapiro er psykolog fra Harvard og Duke, mangeårig advokat for antropozoologien i bred forstand, redaktør for tidsskriftet *Society and Animals* med mere. Sammen med Lisa Lunghofer, leder af *AniCare*-programmet, beskriver han dyremishandling som indikator på videre problemer hos udøveren og argumenterer for at adressere med en tidlig indsats. Vi har insisteret på, at alle artikler skulle skrives på et skandinavisk sprog, så sproget ikke kunne blive en barriere for dansk introduktion af feltet. For *Lunghofer og Shapiro* har vi dog gjort en undtagelse og i stedet bedt en professor i udviklingspsykologi, *Kristine Jensen de Lopez*, give et dansk perspektiv på emnet og undervejs resumere hovedpointerne fra Lunghofer og Shapiros artikel.

At kæledyr fremmer børns udvikling af empati er en af de ældste og hyppigst nævnte formodninger om en positiv effekt af dyreberiget hverdag (se bl.a. Bustad, dette nummer). Forskningen er mindre entydig, og *Antalíková, Brodersen og Nissen* diskuterer dette generelt såvel som i forhold til en egen undersøgelse, der kunne tyde på højere empatiniveau hos voksne, der havde kæledyr som børn. Omvendt handler *Meyer og Forkmans* artikel om en hyppigt omtalt konflikt og negativ konsekvens af kæledyr, nemlig hundebid. To år efter forbuddet mod tretten hunderacer evaluerede forfatterne for ministeriet, om der kunne ses reduktion i antal eller sværhedsgrad af hundebid i Danmark. Med forbehold for små tal og andre metodologiske udfordringer må forfatterne konstatere, at en sådan effekt ikke kunne påvises. *Hansen, Andreasen, Gjellan & Jansson* efterlyser inddragelse af psykologiske perspektiver og metoder på dyrevelfærdsområdet i Danmark, som de er det internationalt, og oversætter en skala, der måler holdning til velfærd for henholdsvis kæledyr, skadedyr og kommercielt anvendte dyr. Forfatterne viser, at holdning til velfærd for kommercielt anvendte dyr systematisk varierer med *Belief in Animal Mind* og overvejer implikationer for dansk landbrug.

Komparativ psykologi er ikke i sig selv en del af antropozoologien (omend den bidrager med viden til flere af dens anvendelsesområder), men komparativ psykologi har en lang historie i Danmark i almindelighed og Psyke & Logos i særdeleshed, og vi fandt en artikel fra dette udgangspunkt interessant at have med. *Byrnitts* artikel refererer nogle centrale teorier og fund om samarbejde blandt dyr og mennesker og afslutter med en diskussion af hundes specielle forudsætninger for samarbejde med mennesker. Den sidste artikel inden for temaet repræsenterer endnu et område, som har lange og stærke forskningstraditioner i Danmark – men ikke i antropozoologien (endnu?) – nemlig teknologimedieret kommunikation. *Melvang* diskuterer teknologimediering af samvær mellem menneske og kat med afsæt i dels Gibsons økologiske perceptionsteori, dels et selvproduceret spil. Human-animal-computer-interaktion (HACI?) kunne godt være et bud på en ny dansk niche.

“*Under strengen*” – dvs. uden for tema – ses to artikler og en boganmeldelse. *Killi* undersøger, hvordan forældre til et hjerneskadede barn oplever skolen og eget handlerum; *Glintborg og Jensen de López* foreslår, at hjerneskaderehabiliteringens koordinationsbegreb kan udvide de psykologiske perspektiver; og *Benny Karpatschof* diskuterer med på Yngve Hammerlin & Paul Leer-Salvesens bog *Voldens ansikter – en dialog om ondskab, ansvar og håb*.

4. Fra Freud over Levinson og Bustad ... til evidensbaseret praksis?

Børnepsykologen Boris Levinson (1984) var angiveligt den første i psykologkredse, der officielt talte for kæledyrs mulige terapeutiske rolle. Legenden vil vide, at da han første gang foreslog det på en psykologkongres, blev han leet ud, men da Freuds efterladte papirer kort efter afslørede, at også denne ofte havde sin hund med i terapilokalet, begyndte stemningen at vende (ibid.; Coren, 2010, 2013). Anekdoten om Levinson, såvel som billedet af Freud med sin chow chow, Jofi (Coren, 2013), og et citat, hvor Freud karakteriserer kærlighed til kæledyr som “affection without ambivalence” (Freud, 1975, i Levinson, 1984, p. 142), er blevet klassikere i antropozologien.

I dag er kravene til empirisk belæg større. Bustad (dette nummer) kunne henvise til enkelte studier allerede for 25 år siden, og tilgangen er vokset meget siden. Vi har ovenfor refereret til en række litteraturgennemgange, der stort set enstemmigt klager over for få veludvalgte studier til at kunne konkludere tydeligt. Det er vigtigt at forstå implikationen korrekt. Dyreassisteret terapi er forbi det punkt, hvor man troede, at det var principielt umuligt eller ligeegyldigt at undersøge. Den begyndende fremkomst af metaanalyser er netop udtryk for, at spørgsmålet kan undersøges og bliver det – bare ikke tilstrækkeligt. Der er heller ikke længere tvivl om eksistensen af i hvert fald nogle objektive effekter, “blot” stor uklarhed om, hvilke effekter der kan forventes, hvornår og hvorfor. På feltets nuværende udviklingsniveau er spørgsmålet, *hvem* der kan have gavn af dyreassisterede interventioner, *hvilken* gavn, og af hvilken *type* intervention, udført *hvordan* og i kontekst af hvilken *faglighed*.

Det er et omfattende spørgsmål, men ikke ukendt i kliniske sammenhænge. For næsten alle psykoterapier vil evidensbaseret give store praktiske udfordringer (og for nogle tillige videnskabsteoretiske), men i dag er vist de fleste enige om, at psykoterapier kan og bør evalueres og dokumenteres så godt som muligt. Dyreassisteret terapi er et tværfagligt felt, hvor naturvidenskabelige kollegers deltagelse i feltet både medfører forventning om at gøre interventionerne så evidensbaserede som muligt – og kompetencer, der hjælper med at opnå dette. Det betyder også anerkendelse af, at det kræver megen forskning og lang tid at nå dertil.

Praktikere skal naturligvis ikke sætte sig på hænderne og vente imens. Der findes allerede gode introduktioner til, refleksioner over og casestudier af dyreassisterede interventioner inden for de fleste af de professioner (psykologer,

sygeplejersker, lærere, pædagoger osv.), som potentielle udøvere har deres grundkompetencer i. Den effektforskning, der foreligger nu, giver ingen grund til at tro, at dyr er en mirakelkur eller one-size-fits-all-løsning på psykosociale problematikker. Anprisninger bør holdes realistiske, og uddannelser bør kvalitetssikres (jf. Nyhuus, 2009). Desuden bør risici og dyrets velfærd medtænkes (jf. Thodberg & Christensen, dette nummer). Men alt tyder på, at der er potentialer i dyreassisteret intervention, som er værd at afprøve og videreudvikle.

Internationalt er en stor del af forskerne i feltet i øvrigt psykologer. Det gælder inden for dyreassisteret intervention, men faktisk også en lang række andre antropozoologiske områder. Også her er nye horisonter at gå efter for danske psykologer (og andre), der kunne have lyst. Det er vores vurdering, at artiklerne i dette temanummer bidrager til antropozoologien og er en god start på feltet i Danmark. Vi håber, at flere skandinaviske praktikere tager muligheden til sig, og at dyreinterventionsstudier fra vores del af verden bliver en tilbagevendende begivenhed – under stregen i Psyke & Logos og i andre tidsskrifter i Skandinavien og resten af verden.

Tak

Tak til Dansk Psykologforenings Nyhedsbrev for at henvise til vores spørgeskema og en meget stor tak til Mai Andreassen for bidrag til undersøgelsen og diverse redaktionsarbejde.

REFERENCER

- Anestis, M. D., Anestis, J. C., Zawilinski, L. L., Hopkins, T. A., & Lilienfeld, S. O. (2014). Equine-related treatments for mental disorders lack empirical support: A systematic review of empirical investigations. *Journal of Clinical Psychology, 70*(12), 1115-1132. doi: 10.1002/jclp.22113
- Bachi, K. (2012). Equine-Facilitated Psychotherapy: The gap between practice and knowledge. *Society & Animals, 20*(4), 364-380. doi: 10.1163/15685306-12341242
- Beetz, A., Uvnäs-Moberg, K., Julius, H., & Kotrschal, K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: The possible role of oxytocin. *Frontiers in Psychology, 3*. doi: 10.3389/fpsyg.2012.00234
- Berget, B., & Grepperud, S. (2011). Animal-Assisted Interventions for psychiatric patients: Beliefs in treatment effects among practitioners. *European Journal of Integrative Medicine, 3*(2), e91-e96. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.eujim.2011.03.001>
- Berget, B., Grepperud, S., Aasland, O. G., & Braastad, B. O. (2013). Animal-Assisted Interventions and psychiatric disorders: Knowledge and attitudes among general practitioners, psychiatrists, and psychologists. *Society & Animals, 21*(3), 284-293. doi: 10.1163/15685306-12341244
- Borrego, J. L.-C., Franco, L. R., Perea Mediavilla, M. A., Piñero, N. B., Roldán, A. T., & Picabia, A. B. (2014). Animal-Assisted Interventions: Review of current status and future challenges. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy, 14*(1), 85-101.
- Chandler, C. K. (2012). *Animal assisted therapy in counseling (2nd ed.)*. New York, NY, US: Routledge/Taylor & Francis.

- Chandler, C. K., Portrie-Bethke, T. L., Minton, C. A. B., Fernando, D. M., & O'Callaghan, D. M. (2010). Matching animal-assisted therapy techniques and intentions with counseling guiding theories. *Journal of Mental Health Counseling*, 32(4), 354-374.
- Coren, S. (2010). Foreword. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on Animal Assisted Therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. xv-xviii). London, UK: Elsevier/Academic Press.
- Coren, S. (2013). How therapy dogs almost never came to exist. *Psychology Today*. Hentet 24. september 2013, fra <https://www.psychologytoday.com/blog/canine-corner/201302/how-therapy-dogs-almost-never-came-exist>
- Cunningham, P. F. (1995). Topics awaiting study: Investigable questions on animal issues. *Society and Animals*, 3(1), 89-108. doi: 10.1163/156853095X00071
- DeMello, M. (2012). *Animals and society. An introduction to Human-Animal Studies*. New York: Columbia University Press.
- Eddy, J., Hart, L. A., & Boltz, R. P. (1988). The effects of service dogs on social acknowledgements of people in wheelchairs. *Journal of Psychology*, 122(1), 39.
- Fødevarestyrelsen (2014). [Faktaark fra "Klar til hund?"-kampagnen]. Hentet fra http://www.foedevarestyrelsen.dk/SiteCollectionDocuments/26_Kampagne/Klar%20til%20hund/Faktaark_22maj2014.docx
- Gilbert, P. (2010). An introduction to Compassion Focused Therapy in Cognitive Behavior Therapy. *International Journal of Cognitive Therapy*, 3(2), 97-112. doi: 10.1521/ijct.2010.3.2.97
- Hansen, T. G. B. (2013, August). *Dissemination of research on Animal Assisted Therapy and the Human-Animal Bond*. Poster presented at the 32. International Human Science Research Conference, Aalborg, Denmark.
- Herzog, H. (2010). *Some we love, some we hate, some we eat. Why it's so hard to think straight about animals*. New York: Harper.
- Hunt, M. G., & Chizkov, R. R. (2014). Are therapy dogs like Xanax? Does animal-assisted therapy impact processes relevant to cognitive behavioral psychotherapy? *Anthrozoös*, 27(3), 457-469.
- Julius, H., Beetz, A., Kotrschal, K., Turner, D., & Uvnäs-Moberg, K. (2013). *Attachment to pets: An integrative view of human-animal relationships with implications for therapeutic practice*. Cambridge, MA, US: Hogrefe Publishing.
- Kazdin, A. E. (2010). Methodological standards and strategies for establishing the evidence base of animal-assisted therapies. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on Animal Assisted Therapy. Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 519-546). London, UK: Elsevier/Academic Press.
- King, L. E., Douglas-Hamilton, I., & Vollrath, F. (2011). Beehive fences as effective deterrents for crop-raiding elephants: field trials in northern Kenya. *African Journal of Ecology*, 49(4), 431-439. doi: 10.1111/j.1365-2028.2011.01275.x
- Kwong, M. J., & Bartholomew, K. (2011). "Not just a dog": an attachment perspective on relationships with assistance dogs. *Attachment & Human Development*, 13(5), 421-436. doi: 10.1080/14616734.2011.584410
- Levinson, B. M. (1984). Human/companion animal therapy. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 14(2), 131-144. doi: 10.1007/BF00946311
- Marino, L. (2012). Construct validity of animal assisted therapy and activities: How important is the animal in AAT? *Anthrozoös*, 25(Suppl.), S139-S151. doi: 10.2752/175303712X13353430377219
- Marino, L., & Lilienfeld, S. O. (2007). Dolphin-Assisted Therapy: More flawed data and more flawed conclusions. *Anthrozoös* 20(3), 239-249. doi: 10.2752/089279307X224782
- Nimer, J., & Lundahl, B. (2007). Animal-assisted therapy: A meta-analysis. *Anthrozoös*, 20(3), 225-238. doi: 10.2752/089279307X224773
- Nyhuus, L. (2009). Dyrene er på banen. *Psykolog Nyt nr. 13*, 3-7. Hentet fra <http://info-link2003.elbo.dk/PsyNyt/Dokumenter/doc/16007.pdf>

- O'Callaghan, D. M., & Chandler, C. K. (2011). An exploratory study of Animal-Assisted Interventions utilized by mental health professionals. *Journal of Creativity in Mental Health, 6*(2), 90-104. doi: 10.1080/15401383.2011.579862
- Odent, J. S. J., & Meintjes, R. A. (2003). Neurophysiological correlates of affiliative behaviour between humans and dogs. *Veterinary Journal, 165*(3), 296-301.
- Panksepp, J. (2005). Affective consciousness: Core emotional feelings in animals and humans. *Consciousness and Cognition, 14*(1), 30-80. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.concog.2004.10.004>
- Pendry, P., & Roeter, S. (2013). Experimental trial demonstrates positive effects of Equine Facilitated Learning on child social competence. *Human-Animal Interaction Bulletin, 1*(1), 1-19.
- Pennebaker, J. W. (1993). Putting stress into words: Health, linguistic, and therapeutic implications. *Behaviour Research and Therapy, 31*(6), 539-548. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0005-7967\(93\)90105-4](http://dx.doi.org/10.1016/0005-7967(93)90105-4)
- Prothmann, A., Bienert, M., & Ettrich, C. (2006). Dogs in child psychotherapy: Effects on state of mind. *Anthrozoos, 19*(3), 265-277. doi: 10.2752/089279306785415583
- Rabbitt, S. M., Kazdin, A. E., & Hong, J. (2014). Acceptability of Animal-Assisted Therapy: Attitudes toward AAT, psychotherapy, and medication for the treatment of Child Disruptive Behavioral Problems. *Anthrozoos* (online first), doi: 10.2752/175303714X13903827487881
- Rockett, B., & Carr, S. (2014). Animals and Attachment Theory. *Society & Animals, 22*, 415-433. doi: 10.1163/15685306-12341322
- Schneider, M. S., & Harley, L. P. (2006). How dogs influence the evaluation of psychotherapists. *Anthrozoos, 19*(2), 128-142. doi: 10.2752/089279306785593784
- Selby, A., & Smith-Osborne, A. (2013). A systematic review of effectiveness of complementary and adjunct therapies and interventions involving equines. *Health Psychology, 32*(4), 418-432. doi: 10.1037/a0029188
- Sempik, J. (2008). Green care: A natural resource for therapeutic communities? *International Journal of Therapeutic Communities, 29*(3), 221-227.
- Singer, P. (2011). *Practical ethics* (3rd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Souter, M. A., & Miller, M. D. (2007). Do Animal-Assisted Activities effectively treat depression? A meta-analysis. *Anthrozoos, 20*(2), 167-180. doi: 10.2752/175303707X207954
- Stern, C., & Chur-Hansen, A. (2013). Methodological considerations in designing and evaluating Animal-Assisted Interventions. *Animals, 3*(1), 127-141. doi: 10.3390/ani3010127
- Taylor, S. E., Klein, L. C., Lewis, B. P., Gruenewald, T. L., Gurung, R. A. R., & Updegraff, J. A. (2000). Biobehavioral responses to stress in females: Tend-and-befriend, not fight-or-flight. *Psychological Review, 107*(3), 411-429. doi: 10.1037/0033-295X.107.3.411
- Thodberg, K., Berget, B., & Lidfors, L. (2014). Research in the use of animals as a treatment for humans. *Animal Frontiers, 4*(3), 43-48. doi: 10.2527/af.2014-0021
- Thodberg, K., Christensen, J. W., & Videbech, P. (2013, July). *Behavioural reactions of elderly people during bi-weekly visits with either a dog, a robot seal (PARO) or a soft toy cat*. Paper presented at the IAHAIO Conference, Chicago, United States. Abstract available from <http://www.iahaio.org/files/conference2013chicago.pdf>
- Trotter, K. S., Chandler, C. K., Goodwin-Bond, D., & Casey, J. (2008). A comparative study of the efficacy of Group Equine Assisted Counseling with at-risk children and adolescents. *Journal of Creativity in Mental Health, 3*(3), 254-284.
- Zilcha-Mano, S., Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2011). Pet in the therapy room: An attachment perspective on Animal-Assisted Therapy. *Attachment & Human Development, 13*(6), 541-561. doi: 10.1080/14616734.2011.608987
- Weil, K. (2010). A report on the Animal Turn. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies, 21*(2), 1-23.
- Wells, D. L. (2009). The effects of animals on human health and well-being. *Journal of Social Issues, 65*(3), 523-543. doi: 10.1111/j.1540-4560.2009.01612.x